

AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH IM. JANA MATEJKI W KRAKOWIE
WYDZIAŁ ARCHITEKTURY WNĘTRZ

PRACA MAGISTERSKA

ALEKSANDRA MICHALAK

WSPÓŁCZESNA ARCHITEKTURA DREWNIANA
I JEJ KORZENIE

PROMOTOR: PROF. BARBARA BORKOWSKA - LARYSZ

KRAKÓW 2010

Rozdział I DLACZEGO O DREWNIĘ?

Czym jest drewno dla człowieka? Dlaczego jest jednym z podstawowych budulców w architekturze, zarówno współczesnej jak i dawnej? Jakie posiada cechy, sprawiające, że jego popularność w budownictwie nie maleje wraz z pojawianiem się nowych materiałów i technologii? Drewno charakteryzuje się niejednorodną i zmienną budową. Do zalet drewna można zaliczyć między innymi łatwość obróbki, lekkość, możliwość montażu, demontażu i przenoszenia konstrukcji, odporność na korozję chemiczną czy antymagnetyczność. Wady drewna to palność, podatność na korozję biologiczną, zmienność parametrów, a także częste nieprawidłowości budowy i naturalne uszkodzenia.¹ Jednak podstawową zaletą tego materiału jest jego ekologiczność i naturalność – cechy bardzo szukane i cenne we współczesnym świecie.

Przygoda człowieka z drewnem sięga czasów najdawniejszych. Różnie układały się te relacje: człowiek bywał bezwzględny pozyskując drewno, ale również starał się chronić las i zapewnić mu trwanie. Drewno było podstawą życia materialnego jak i duchowego człowieka. Stanowiło, jako surowiec powszechnie dostępny i łatwo obrabialny, podstawowy materiał budowlany. Wykorzystywano go do realizacji obiektów mieszkalnych, sakralnych i obronnych. Początek stanowiły proste schronienia okładane drewnem. Później powstawały coraz większe i bardziej skomplikowane domy i budowle o różnym przeznaczeniu. Wraz z postępem gospodarczym drzewo wypierane było przez kamień i cegłę, później przez stal i beton. Jednak, mimo rozwoju nowych rozwiązań architektonicznych, człowiek cały czas powracał do tradycyjnego i naturalnego materiału, jakim jest drewno. Mijały wieki a ma ono nadal duże znaczenie w życiu człowieka. Dziś trudno sobie wyobrazić architekturę bez drewna. Powstają nowe rozwiązania i technologie, dzięki którym architektura drewniana nie kojarzy się już z tradycyjnymi, ludowymi rozwiązaniami. Posiada pełne prawo do określania jej mianem nowoczesnej.

¹ J. Rajczyk, *Tradycyjne i współczesne budownictwo drewniane*, Częstochowa 2007, s. 98

Rozdział II

BUDOWNICTWO DREWNIANE – CHARAKTERYSTYKA

Drewno należy do materiałów pochodzenia naturalnego, dlatego w znacznym stopniu różni się od pozostałych materiałów budowlanych. Charakteryzuje się ono zmienną i niejednorodną budową, jest również materiałem anizotropowym – czyli wykazuje odmienne właściwości (rozszerzalność termiczną, przewodnictwo elektryczne, szybkość wzrostu) w zależności od kierunku. Cechy drewna wskazują niekiedy znaczną jego zmienność w czasie eksploatacji materiału. Wady drewna, takie jak nieprawidłowości w budowie, czy naturalne uszkodzenia, mają duży wpływ na jego właściwości użytkowe. W przypadku elementów wykończeniowych materiał powinien być odpowiednio długo sezonowany, gdyż drewno z upływem czasu różni się takimi parametrami, jak skurcz, barwa, rysunek czy intensywność odcienia. Niezwykle istotny jest więc proces pozyskiwania materiału, jak i jego składowanie.²

Konstrukcje drewniane wykonuje się głównie z drewna sosnowego, rzadziej jodłowego, świerkowego czy modrzewiowego. Stosuje się również drewno liściaste, na przykład dębowe, akacjowe czy jesionowe, najczęściej na elementy narażone na działanie wilgoci. W konstrukcjach budowlanych wykorzystuje się także drewno klejone warstwowo, które posiada lepsze właściwości plastyczne. Sklejki przeznaczone do budownictwa powinny być wykonane z drewna liściastego.

Przy projektowaniu, wykonaniu i użytkowaniu konstrukcji drewnianych niezwykle ważne są odpowiednie wartości parametrów fizycznych, takie jak, połysk, rysunek, barwa, ciężar, gęstość, wilgotność, nasiąkliwość, przesiąkliwość, higroskopijność, izolacyjność cieplna i akustyczna, przewodnictwo elektryczne oraz pęcznienie i skurcz. Cechami fizycznymi drewna są te, które można zbadać, nie naruszając jego struktury czy składu chemicznego. Ważny jest kierunek mechaniczny materiału. W związku ze zróżnicowaną budową w drewnie rozróżnia się trzy przekroje: poprzeczny, podłużny, promieniowy przechodzący przez rdzeń oraz podłużny styczny do słoja.³

Jeśli chodzi o konstrukcję drewnianą, w przeszłości dominowały dwa podstawowe systemy wykonawcze, takie jak budynki ze ścianami wieńcowymi lub o konstrukcji szkieletowej, której najczęstszym przykładem była konstrukcja szachulcowa. Charakteryzowała się wypełnieniem przestrzeni między słupami, materiałami innymi niż drewno. Budynki ze ścianami o konstrukcji wieńcowej miały najczęściej wysokość jednej kondygnacji, natomiast o konstrukcji szkieletowej mogły być wyższe, dwu lub nawet kilkukondygnacyjne.⁴ Współcześnie podstawowymi rodzajami drewnianych systemów nośnych są: płyty na ścianach nośnych, słupy i belki, słup i płyty. Najczęściej stosuje się system słupowo-belkowy. Taki system konstrukcyjny posiada wiele zalet. Jedną z nich jest minimalna powierzchnia jaką zajmują słupy stanowiące pionową nośną konstrukcję, jak również zróżnicowanie wysokości pomieszczeń. Konstrukcja nośna nie musi być ukryta: belki i słupy mogą pozostać widoczne jako część architektoniczna zewnątrz budynku jak i wewnątrz. Ważną zaletą takiej konstrukcji jest także łatwość dokonywania zmian i prac naprawczych.⁵

W tworzeniu konstrukcji drewnianych inżynierowie łączą swoje siły z doświadczonymi rzemieślnikami. Drewno cechują właściwości anizotropowe, a jego

² J. Rajczyk, *Tradycyjne i współczesne budownictwo drewniane...*, s. 105

³ J. Rajczyk, *Tradycyjne i współczesne budownictwo drewniane...*, s. 98

⁴ *Drewno i materiały drewnopochodne w konstrukcjach budowlanych. VI konferencja naukowa.* Referaty, Szczecin – Międzyzdroje 2004, s. 11

⁵ *Drewno i materiały drewnopochodne w konstrukcjach budowlanych...*, s. 13

zachowanie jest mniej rozpoznane niż betonu czy stali. Dlatego wielu projektantów – polegających nie na rzemieślniczym doświadczeniu, lecz na obliczeniach – jest nieufnych wobec tego materiału. Jednym z rodzajów konstrukcji, w których łączy się współczesną inżynierię z metodami rzemieślniczymi są układy rusztowo-powłokowe (gridshells). Pozwalają one na kształtowanie z naturalnego materiału ekspresyjnych form architektonicznych. Konstrukcja rusztowo-powłokowa powstaje przez usunięcie fragmentów materiału z powierzchni typowej powłoki oraz koncentrację usuniętego budulca i naprężeń w powstałych żebrach. Aby jak najoszczędniej wykorzystać dostępne lokalnie drewno, tyle samo czasu poświęcono na selekcję i optymalizację, co na projektowanie konstrukcji. Drewniane powłoki rusztowe pozwalają uzyskiwać efekty architektoniczne porównywalne ze stalą i betonem, jednak – jak wszystkie konstrukcje drewniane – wymagają dużo mniej energii potrzebnej do produkcji i montażu elementów.⁶

1. Przykład konstrukcji rusztowo-powłokowej pawilonu w Savil Garden, proj. Glen Howells Architects, 2005-2006.

Współczesna architektura drewniana rozwija się i tworzone są nowe technologie unowocześniające tak tradycyjny materiał jakim jest drewno. Zanim przejdę do opisu przykładów współczesnych rozwiązań z drewnem w roli głównej, chciałabym przedstawić korzenie architektury drewnianej na przykładzie cerkwi łemkowskich, łączących w sobie cechy dawnego budownictwa drewnianego, jak i ponadczasowość formy.

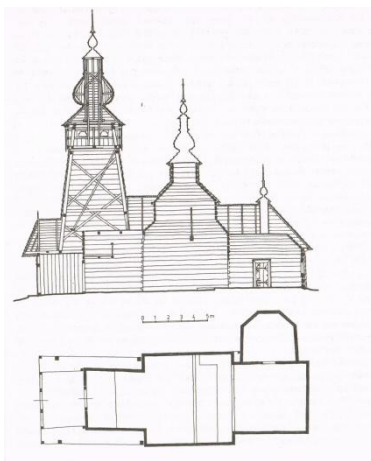
⁶ <http://architektura.muratorplus.pl>, data korzystania 28.04.2010

Rozdział III

ARCHITEKTURA DREWNIANA DAWNIEJ – PODRÓŻ POZNAWCZA SZLAKIEM CERKWI ŁEMKOWSKICH

Opisując korzenie współczesnej architektury drewnianej chciałabym się oprzeć na architekturze cerkiewnej rejonów Beskidu Niskiego. Zawężając temat dawnej architektury drewnianej do cerkwi, chciałabym wyjaśnić brak obiektywizmu w podjęciu tej decyzji. Ma ona jak najbardziej osobiste podłoże, mianowicie moje własne korzenie. Związane są one ściśle z tym rejonem, jak również z ludem zamieszkującym go – Łemkami. To oni tworzyli bogatą kulturę ludową opartą właśnie na drewnie. Drewno było więc obecne zarówno w architekturze sakralnej, mieszkalnej jak i w rzeźbie, w tej dziedzinie Łemkowie wyjątkowo się specjalizowali.

Większość drewnianych świątyń łemkowskich, wznoszonych z drewna do końca XVIII wieku, była harmonijnie powiązana z otaczającym je krajobrazem, co szczególnie widoczne jest na terenach górskich. Cerkwie łemkowskie sytuowano najczęściej na wzniesieniach, niekiedy nawet trudno dostępnych. Świątynie otaczane były wieńcem drzew, z ponad których wyłaniały się kopuły wieżyczek, wspólnie stanowiąc silny akcent krajobrazowy.⁷ Do końca XVIII wieku Łemkowie wznosili swe centra sakralne wyłącznie z drewna, ze względu na dostępność tego materiału na górskich obszarach. Materiał budowlany stanowiły tam przede wszystkim drzewa iglaste: jodła, świerk, sosna, rzadziej modrzew. Drewniane cerkwie łemkowskie budowane były na zręb. Konstrukcja zrębowa, inaczej nazywana też blokową lub wieńcową, polega na układaniu poziomo bali w wieniec, a poszczególnych wieńców na siebie, odpowiednio łączonych na narożach.⁸

2. Przekrój i rzut cerkwi drewnianej.

Za typową cerkiew łemkowską uważa się bryłę „czystą stylowo”, czyli budowlę odpowiadającą następującej charakterystyce:

„jest zrębowa, trójdzielna, utworzona z trzech czworobocznych, zbliżonych do kwadratu pomieszczeń – prezbiterium, nawy, babińca – z których nawa zawsze jest szersza i wyższa; z nich nawa i prezbiterium przykryte są namiotowymi, uskokowo łamanymi, również zrębowymi kopułami i dachami; dominantę bryły stanowi wieża o pochyłych ścianach, zwieńczona izbicą.”⁹

⁷ R. Brykowski, *Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*, Wrocław 1986, s. 30

⁸ R. Brykowski, *Łemkowska drewniana architektura...*, s. 31

⁹ R. Brykowski, *Łemkowska drewniana architektura...*, s. 45

W rzeczywistości jednak obraz bryły cerkiewnej jest dużo bardziej zróżnicowany pod względem przestrzennego ukształtowania.

Aby zobrazować budowę bryły cerkwi łemkowskiej udałam się w podróż szlakiem najpiękniejszych budowli sakralnych na terenie Beskidu Niskiego. Podróż odbyła się zimą więc z racji niesprzyjającej pogody nie udało mi się dotrzeć do wszystkich małych miejscowości, w których centrach górują malownicze, drewniane cerkwie. Te, które udało mi się sfotografować to kościoły w Chyrowej, Krempnej i Daliowej. Na przykładzie tych cerkwi chciałabym przybliżyć piękno i unikatowość dawnej architektury drewnianej.

Wieś Chyrowa leży w gminie Dukla, w dolinie rzeki Iwelki, kilka kilometrów na południowy zachód od Dukli. Grekokatolicką cerkiew pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny wybudowano w 1770 roku. Została ona dobudowana do istniejącej już wcześniej, drewnianej kaplicy. Cerkiew, po części drewniana, po części murowana, umiejscowiona jest nad potokiem. Całość wkomponowana jest w starodrzew. Świątynia ta jest jedną z dwóch zachowanych do dzisiaj cerkwi prezentujących typ budowli charakterystycznej dla obszaru środkowej i wschodniej łemkowszczyzny, w których upowszechniło się stosowanie wielopolowych sklepień zrębowych. Z lewej strony, przy prezbiterium, dobudowana jest zakrystia, zakryta przysadziłą kopułą, podobną do tych, które wieńczą prezbiterium, nawę główną i babiniec. Nad babiniec wznosi się wieża, nawiązująca do architektury kościołów łańskich.¹⁰

3. Cerkiew grekokatolicka w Chyrowej. Widok całości.

¹⁰ J. Gajur, *Od Magury po Oslawę. Podróż sentymentalna po łemkowszczyźnie*, Krosno-Targowiska 2004, s. 9

4. Cerkiew w Chyrowej. Widok od strony południowej.

5. Wieża nad babińcem.

6. Cerkiew w Chyrowej. Układ gontów na elewacji.

7. Wejście główne.

Jadąc dalej po zasypanych śniegiem drogach, a właściwie drózkach docieram do uroczej wsi położonej na zachód od Chyrowej. Jest to Krempna, wieś leżąca nad Wisłoką, otoczona malowniczymi wzgórzami, z lasami i uroczym zalewem, jest wymarzonym miejscem na odpoczynek od cywilizacji. „*Ruska*” cerkiew pełni dziś rolę kościoła rzymsko-katolickiego. Kościół ten to budowla orientowana, o konstrukcji zrębowej, trójdzielna (nawa, prezbiterium i babiniec) z zakrystią przy prezbiterium. Konstrukcja wieży jest słupowo-ramowa z izbicą, o ścianach pochyłych. Słupy wieży obejmują babiniec. Wokół zachata – dodatkowa przestrzeń, uzyskana w wyniku postawienia pod szerokim okapem, przy ścianach lekkich ścianek z desek. Nad nawą i prezbiterium górują kopuły namiotowe, dwukrotnie łamane, kryte blachą. Cerkiew w Krempnej przeszła różne koleje losu, od powodzi po liczne remonty, dlatego trudno ustalić dokładnej daty budowy.

8. Cerkiew w Krempej. Widok całości.

9. Cerkiew w Krempej. Wieża nad babińcem i nawą główną.

10. Widok elewacji z wejściem.

Ostatnią cerkiew, moim zdaniem najpiękniejszą, jaką udało mi się udokumentować podczas zimowej podróży po wsiach beskidzkich, to cerkiew w Daliowej. Wieś ta, usytuowana między Tylawą a Jaśliskami, należy do najstarszych osad w okolicy. Dokument lokacyjny, pozwalający na utworzenie w tym miejscu wsi, nadał 25.02.1363 roku król Kazimierz Wielki w dokumencie lokacyjnym las nazwany jest Yassultha, a rzeka Jasiołka Yassel. Cerkiew w Daliowej nazywana jest „Złotą Cerkwią” – z daleka lśni kolorem złotych desek. Jest jak jasny punkt wsi, przyciągający wzrok do jej ścian i błyszczących kopuł. Do opisu jej użyję idealnie obrazującego ją cytatu:

„Cerkiew jest praktycznie współczesna. Powstała w 1933 roku. Po wojnie – pegeerowski magazyn. Potem ją odnowiono.(...) Niestety nie służy dziś kultowi.

*Stoi jak świadek. Przypomina niedawną historię. Architektonicznie cerkiew jest nietypowa dla sakralnego budownictwa łemkowskiego. Prezentuje styl huculski, ukraiński. Zbudowana na planie krzyża greckiego. Główną nawę przykrywa wielka kopuła. Cztery mniejsze kopuły wieńczą ramiona architektonicznego krzyża cerkwi. Kopuły kryte są blachą. Poprzednia cerkiew spłonęła w 1931 roku. Nikt nie potrafi wyjaśnić przyczyn pożaru. Stara cerkiew posiadała ikony datowane na okres XV i XVII wieku. Wiek ikon może sugerować czas powstania dawnej cerkwi.*¹¹

11. Cerkiew w Daliowej. Widok całości.

12. Układ belek drewnianych.

13. Widok od dołu na główną kopułę.

14. Widok elewacji z wejściem.

¹¹ J. Gajur, *Od Magury po Oslawę...*, s. 83

Kończąc podróż po zapomnianych już nieco miejscach kultu ludności łemkowskiej doszłam do wniosku, że te nadgryzione zębem czasu formy architektoniczne mają wiele wspólnego ze współczesną architekturą drewnianą. Mimo, że zostały postawione przed paroma stuleciami uderzają odwagą i oryginalnością formy. Wciąż zachowują swój uniwersalizm i ponadczasowość za sprawą połączenia skomplikowanej techniki budowlanej i sposobu łączenia drewna. To właśnie na przykładzie cerkwi łemkowskich chciałabym oprzeć niżej opisywane pozycje współczesnej architektury drewnianej. Zapewne twórcy, których przedstawię w dalszej części pracy, nie koniecznie zdawali sobie sprawę z istnienia cerkwi drewnianych na terenie południowo-wschodniej Polski i nie koniecznie się nimi inspirowali w swojej pracy twórczej. Mimo to zachęcam do szukania analogii pomiędzy tymi, odległymi czasowo, typami architektonicznymi.

Rozdział IV WSPÓŁCZESNA ARCHITEKTURA DREWNIANA

Materiał jakim jest drewno nie do końca kojarzy się z nowoczesnością. Wciąż, myśląc o tym budulcu, przychodzi na myśl architektura ludowa, drewniana chata, tradycjonalizm. Jednak, dzięki niektórym współczesnym architektom, obraz ten zmienia się całkowicie i drewno staje się pełnowartościowym budulcem nowoczesnych i nietypowych rozwiązań architektonicznych.

Jednym z takich twórców jest amerykański architekt Bart Prince. Urodził się w 1947 roku w Meksyku, własne biuro projektowe założył w 1973 roku. Jest przedstawicielem architektury organicznej. Interesują go naturalne formy, inspirowane przyrodą i wpisane w nią.¹² Swoje budowle dostosowuje do terenu, będącego tłem dla jego architektury. Czy jest to skalista pustynia, teren górzysty czy stary las, budynki te przenikają się z naturalnym terenem, współistnieją z nim i sprawiają wrażenie, jakby były częścią środowiska naturalnego. W swojej działalności twórczej nawiązuje do takich nazwisk jak: Louis Sullivan, Frank Lloyd Wright, Bruce Goff – przedstawiciele zindywidualizowanej architektury, nawiązującej do organicznych form.¹³

Obiektem, który idealnie obrazuje opisywaną wyżej filozofię Barta Prince'a jest rezydencja Boyda i Mary Kay High w Kalifornii, powstała w latach 1992-1993. Budynek ten został zaprojektowany jako dom letniskowy, ostatecznie stał się domem mieszkalnym. Projekt jest odpowiedzią na warunki klimatyczne panujące na terenie, w którym stanął. Z jednej strony aerodynamiczny w kształcie dach chroni go przed wiatrem, z drugiej strony bryła otwarta jest na widok oceanu (fot. 15).¹⁴ Widoczna jest tutaj organiczność formy, wykorzystanie naturalnych materiałów, przede wszystkim drewna i idealne wpisanie obiektu w teren. Obiekt ten posiada więc cechy charakteryzujące twórczość Prince'a.

15. Boyd and Mary Kay High Residence, Kalifornia, proj. Bart Prince. Widok całości.

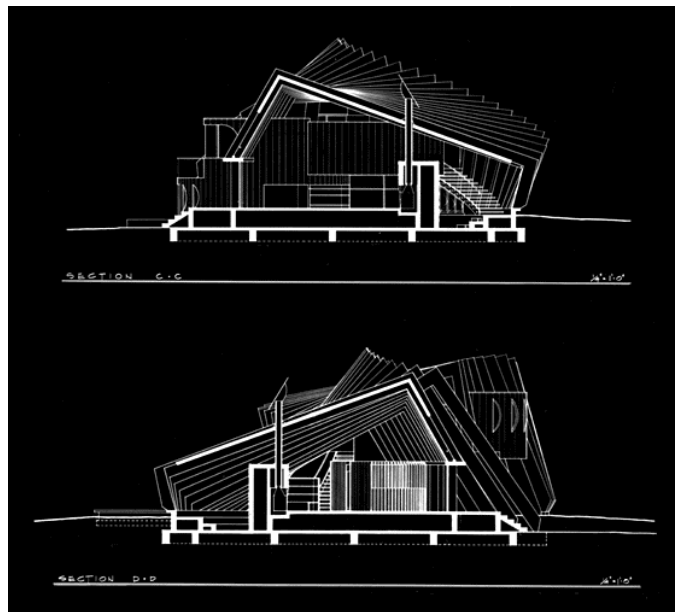
¹² <http://www.answers.com/topic/bart-prince>, data korzystania 12.04.2010

¹³ <http://books.wwnorton.com/books/detail.aspx?ID=15691>, data korzystania 12.04.2010

¹⁴ <http://www.bartprince.com/hight.html>, data korzystania 12.04.2010

16. Boyd and Mary Kay High Residence. Wnętrze.

17. Rysunek techniczny. Przekroje.

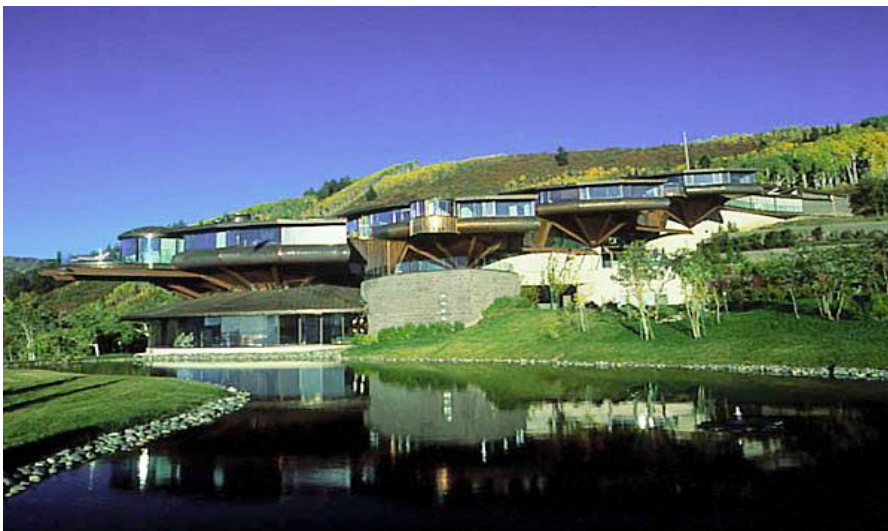
18. Widok od strony oceanu.

Kolejnym przykładem twórczości Prince'a jest rezydencja George'a Gradow i Barbi Benton w Aspen, Colorado, powstała w latach 1989-1993. Tutaj również widoczna jest podstawowa cecha twórczości architekta, mianowicie całkowite podporządkowanie bryły budynku terenowi, w którym się znajduje. Rezydencja w założeniu miała być domem mieszkalnym dla rodziny, pełni jednak dodatkowe funkcje, ze względu na swoją powierzchnie: biura, przestrzeni gościnnej, przestrzeni sportowej i rozrywkowej. Organiczne w kształcie struktury, do których przypisane są poszczególne funkcje, schodzą stopniowo w dół, dostosowując się do kształtu wzgórz, na którym są rozpięte (fot. 19).¹⁵

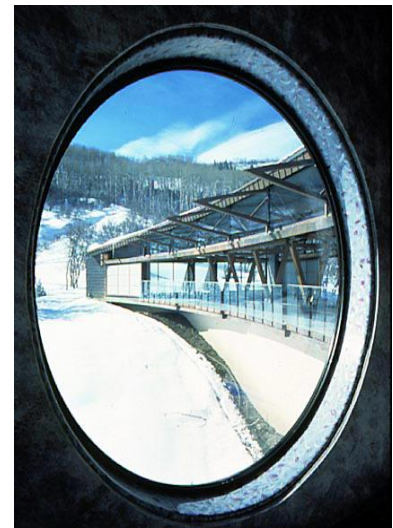
¹⁵ <http://www.bartprince.com/gradow.html>, data korzystania 12.04.2010

19. George Gradow/Barbi Benton Residence, Aspen, Colorado. Widok schodzących stopniowo struktur.

20. George Gradow/Barbi Benton Residence. Widok całości.

21. Widok z okna.

Rezydencja Dale'a i Margo Seymour w Kalifornii to pokaz prawdziwie organicznej architektury w twórczości Barta Prince'a. Obiekt mieszkalny wpisany został w zbocze wzgórza porośniętego starymi drzewami, które stały się elementem architektury (fot. 20). Rezydencja zbudowana jest z nieregularnych, organicznych form pokrytych dojrzałym drewnem. „Pasy” drewna klejone warstwowo, tworzą ciekawą strukturalnie powierzchnie.¹⁶

¹⁶ <http://www.bartprince.com/seymour.html#>, data korzystania 12.04.2010

22. Dale and Margo Seymour Residence, Kalifornia. Układ drewna na elewacji.

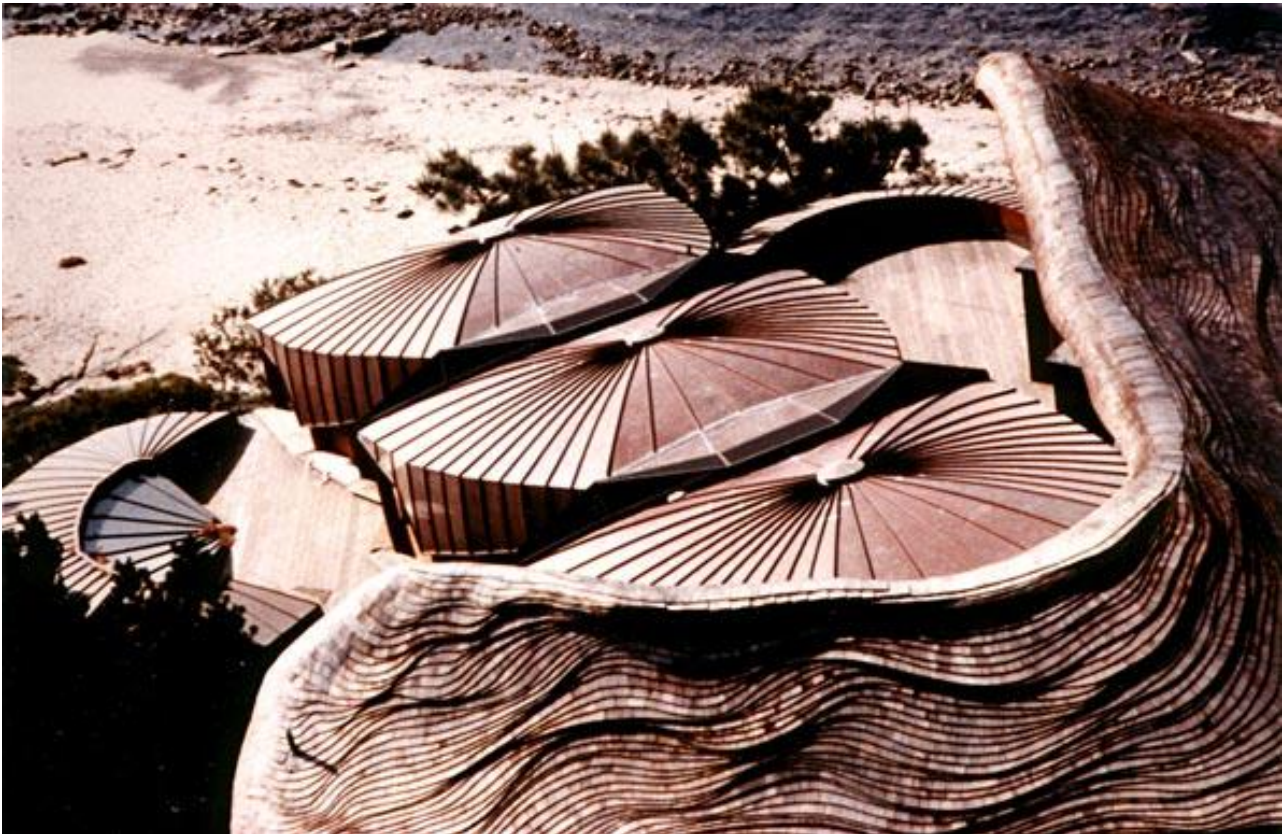
23. Dale and Margo Seymour Residence. Wnętrze.

24. Wnętrze.

Ostatnim przykładem twórczości Barta Prince'a jaki chciałabym przytoczyć, jako przykład współczesnej architektury drewnianej, to rezydencja Joe'a i Etsuko Price w Kalifornii, tworzona w latach 1984-1989, 1994-1996.

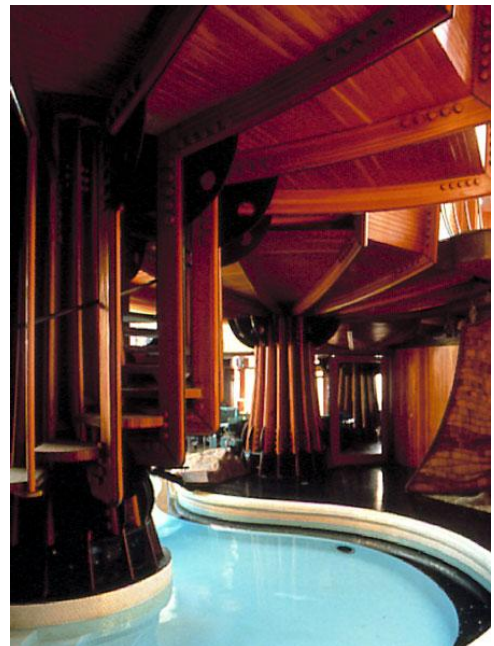
Podobnie jak w przykładzie przedstawionym wyżej, charakterystyczne jest drewniane pokrycie elewacji, tworzące nieregularną powierzchnię (fot. 25). Trzy formy, z których składa się budowla wpisane są w pustynny pejzaż, do którego nawiązuje także drewniana struktura osłaniająca dom z jednej strony.

25. Joe and Etsuko Price Residence, Kalifornia. Widok całości.

26. Wnętrze.

27. Wnętrze.

Nowoczesność w architekturze nie narzuca twórcom konkretnych rozwiązań i materiałów. Wręcz przeciwnie, najwięksi twórcy, kreując postęp i innowację w architekturze, przetwarzają to, co tradycyjne, na wzór nowoczesności, tworząc z znanych nam materiałów nowe technologie. Przykładem takiego twórcy może być Renzo Piano, założyciel biura projektowego Renzo Piano Building Workshop. W swojej pracy projektowej poszukuje on nowatorskich rozwiązań także w drewnie. Jako przykład takiego rozwiązania przedstawię bryłę kościoła San Giovanni Rotondo w Foggia

na południu Włoch, wzniesiony dla pielgrzymów odwiedzających miejsce życia Ojca Pio w latach 1995-2004. Słowa jakimi można scharakteryzować tę budowlę to prostota, umiar i czytelne ujęcie. Architekt łączy w projekcie miejscowe materiały z przemyślaną, nowatorską konstrukcją. Celem projektu jest stworzenie otwartego, przyjaznego kościoła, który nie przytłaczałby formą. Opisując bryłę budowli przytoczę tekst autorstwa Agaty Bonenberg, która pracowała w biurze Renzo Piano:

„Szkłana fasada od strony rozległego placu przed wejściem do kościoła, przysłonięta jest płótnem przedstawiającym barwne sceny z Apokalipsy. W momencie, kiedy płótna obrazów zostają zdjęte, wnętrze kościoła zaczyna być widoczne z zewnątrz. Drewniane łuki konstrukcji dachu biegną w kierunku środka kościoła w geście przyjaźni i powitania.(...) Do budowy cokołu budynku i posadzki kościoła został wykorzystany miejscowy kamień. Nowoczesny w swoim wyrazie obiekt ujmuje szanującą miejscowe realia prostotą i przystępnością.”¹⁷

Jest więc kościół San Giovanni Rotondo przykładem świątyni nowoczesnej, otwartej, sprzyjającej refleksji, przy jednoczesnym nawiązaniu do tego, co miejscowe i tradycyjne.

28. San Giovanni Rotondo, Foggi, proj. Renzo Piano. Widok całości.

¹⁷ Nowoczesność w architekturze. Architektura pustych miejsc, red. J. Witeczek, Gliwice 2007, s. 34

29. San Giovanni Rotondo. Wnętrze.

30. San Giovanni Rotondo. Widok od strony placu.

Drewno jako materiał tworzący współczesną architekturę nie jest obcy słynnemu duetowi architektonicznemu Herzog & De Meuron. Zaprojektowali oni obiekt z założenia nawiązujący do tradycyjnej formy domu, jednak dzięki nietypowemu ułożeniu brył, stał się on nowoczesny w wyrazie. Jest to VitraHaus – jeden z najnowszych obiektów w kampusie Vitra w niemieckim mieście Weil nad Renem. Oto co sami twórcy napisali o swoim dziele:

„Przy tworzeniu VitraHaus niezwykle ważny był powrót do tradycyjnego domu, którego forma nie rozpraszałaby zbyt wiele uwagi klienta, gdyż najistotniejsze ma się pojawić dopiero we wnętrzach.”¹⁸

VitraHaus przypomina stos przypadkowo porzucanych domów, nałożonych na siebie (fot. 31). Aby oddać skalę tradycyjnych, domowych pomieszczeń architekci wpadli na pomysł stworzenia kilku domów w jednym. Puryzm wykonawstwa objawia się nie tylko w ascetycznych wnętrzach, ale też w całej formie obiektu. Zmultiplikowany model „stodoły” z dwuspadowym dachem oraz przeszklenia umieszczone jedynie w ścianach szczytowych stanowią sedno koncepcji.

Dwanaście pozornie chaotycznie porzucanych domów przecina się wzajemnie tworząc pięć poziomów. Na poszczególnych piętrach znajdują się pokoje wystawowe wypełnione najlepszym światowym designem. Na parterze mieści się recepcja, garderoba oraz kafejka z tarasem. VitraHaus znacznie góruje nad innymi obiektami kampusu. Jego wysokość odróżnia jego funkcję od budowanych horyzontalnie hal produkcyjnych.¹⁹

Szwajcarski duet projektowy w opisanej wyżej budowli wykorzystał założenia swoich wcześniejszych projektów, czyli nawiązanie do archetypowej formy domu, jak choćby dom w Leymen. Wykorzystanie drewna do zaaranżowania całego wnętrza sprawia, że budynek mimo publicznej funkcji, staje się ciepłym domem, w którym chciałoby się zamieszkać (fot. 32, 33).

31. VitraHaus, Weil, proj. Herzog & De Meuron. Widok brył.

¹⁸ http://bryla.gazetadom.pl/bryla/1,85298,7652182,VitraHaus__domy_zostaly_rzucone____.h tml, data korzystania 12.04.2010

¹⁹ http://bryla.gazetadom.pl/bryla/1,85298,7652182,VitraHaus__domy_zostaly_rzucone____.h tml, data korzystania 12.04.2010

32. VitraHaus. Ekspozycja mebli.

33. Wnętrze.

Przenieśmy się teraz do centrum budownictwa drewnianego, mianowicie do Skandynawii. Aby wyrwać się ze stereotypowego odbioru architektury drewnianej, która często kojarzy się z przydrożnym kościółkiem lub z domem z bali, przenieśmy się do kraju, gdzie architektura drewniana kojarzy się także z nowoczesnymi w bryle, wielokondygnacyjnymi budynkami. Norwegia jest krajem o wysoko rozwiniętej tradycji budownictwa drewnianego, właśnie tam można odkryć różnorodność typów architektonicznych tworzonych z tego szlachetnego budulca. Jednak mimo tak wysokiej popularyzacji drewna w tym kraju, szerzy się „betonizacja” architektury. Aby zachować tamtejszą tradycję budowlaną powołuje się szereg organizacji, mających na celu promocję drewna wśród architektów. Jeden z takich programów, który prowadzony jest przez Narodowe Stowarzyszenie Norweskich Architektów (NAL) nosi nazwę Norwegian Wood.²⁰ W ramach tego programu powstają obiekty, w których wykorzystuje się drewno jako jedyny materiał konstrukcyjny. Rozwiązania te są tak zaskakujące, że trudno uwierzyć, iż zostały wykonane z tego surowca.

Dowodem na to może być osiedle Siriskjaer, które jest obecnie realizowane w norweskim mieście portowym Stavanger. Został ono zaprojektowane przez międzynarodowy zespół, złożony z pracowni: Studio Ludo (Norwegia) i AART (Dania). Przewiduje on powstanie zespołu kilkunastu apartamentowców liczących od pięciu do ośmiu kondygnacji. To drewniane miasto – jak nazywają osiedle projektanci – ma być łącznikiem między tradycją a nowoczesnością. Nieregularne bryły budynków, powstały w wyniku przeanalizowania nie tylko samej działki i jej sąsiedztwa, ale także tradycji architektonicznych miasta Stavanger jako miasta portowego (fot. 34, 35).²¹

²⁰ <http://bryla.gazetadom.pl/bryla/1,85298,7117098.html>, data korzystania 12.04.2010

²¹ <http://bryla.gazetadom.pl/bryla/1,85298,7117098.html>, data korzystania 12.04.2010

34. Osiedle Siriskjaer, Stavanger, Norwegia.

35. Osiedle Siriskjaer.

Poniżej chciałabym przedstawić inne przykłady drewnianej architektury skandynawskiej. Każdy z nich zaskakuje nowatorstwem konstrukcji, tym bardziej, że jedynym lub przeważającym materiałem wykorzystanym w tworzeniu tych obiektów, jest drewno.

36. Infokiosk, Espo, Finlandia, proj. TKK Puustudio.

37. Budynek edukacyjno-rozrywkowy, Rauma, Finlandia, proj. Jukka Koivula Architects.

38. Kaplica Lilja w Oulu, Finlandii, proj. Ves Oiva.

39. Kaplica Lilja. Wnętrze.

40. Kościół w Kärsämäki, Finlandia, proj. Anssi Lassil.

41. Kościół w Kärsämäki. Wnętrze.

42. Apartamentowce i-BOX 120,
Tromsø, Norwegia,
proj. Steinsviks Arkitektkontor.

43. I-BOX 120. Wnętrze.

44. Pawilon Hiili, Helsinki, Finlandia.

45. Pawilon Hiili, proj. Niko Sirola.

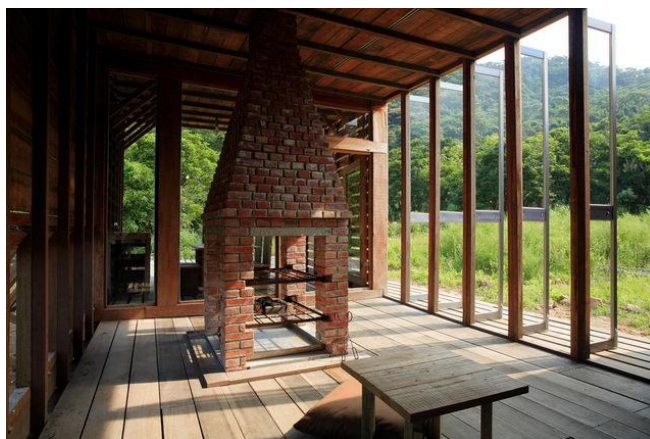
Innym krajem, który spopularyzował drewno jako pełnowartościowy materiał w nowoczesnych rozwiązaniach architektonicznych, jest Japonia. Architekci japońscy tworzą w sposób odważny i niepowtarzalny, ich projekty są nowatorskie, przy jednoczesnym zachowaniu surowości formy. Posiadają bardzo rozbudowaną filozofię architektury, w której harmonia i prostota odgrywają główną rolę. Te cechy posiada materiał, z którego chętnie projektują formy przestrzenne – drewno.

Przykładem opisanej wyżej filozofii japońskiej architektury może być Chen House. Jest to dom mieszkalny zlokalizowany na starej japońskiej farmie wiśni, znajdującej się w górach Dantum w północnym Tajwanie. Autorami jego projektu są architekci z pracowni C-Laboratory, którzy o swoim dziele mówią przekornie: ruina. Ruina, gdyż – jak sami tłumaczą – jest to etap w życiu budynku, w którym staje się on częścią natury. W podobny sposób integruje się z nią architektura Chen House. Dom wznosi się na platformie, rozłożonej na betonowych palach. Dzięki temu woda, okresowo zalewająca te tereny, może bez przeszkód przepływać pod budynkiem. Wszystkie pomieszczenia wewnątrz, są ze sobą połączone, pozwalając na elastyczną komunikację wedle osi prac wykonywanych na zewnątrz i we wnętrzach. Mała kuchnia i łazienka stabilizują z kolei całą konstrukcję podczas częstych trąb powietrznych i trzęsień ziemi.

Ten 63-metrowy budynek, został zorientowany w sposób by móc wpuścić do wnętrza chłodną bryzę znad rzeki Dantum, jak również niewielkich podmuchów wiatrów, cyrkulujących pomiędzy nieodległym oczkiem wodnym, a polami uprawnymi.²²

46. Chen House, Tajwan, proj. C – Laboratory.

47. Chen House. Wnętrze.

²² <http://bryla.gazetadom.pl/bryla/51,85298,7117098>, data korzystania 12.04.2010

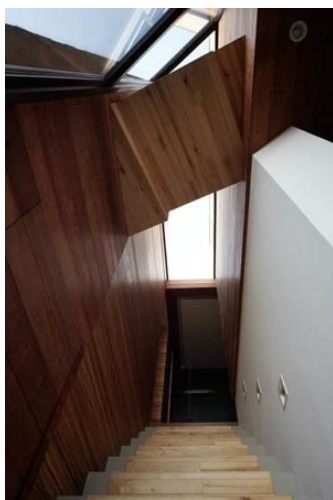
Przykładem na prostotę i czystość formy architektury japońskiej może być rezydencja Les Aventuries zlokalizowana w mieście Kanagawa w Japonii. Dom został zaprojektowany przez biuro projektowe Shun Hirayama Architecture.²³ Obiekt składa się z kilku przenikających się ze sobą prostych brył. Całość jest bardzo geometryczna i prostokreślna. Najważniejszą cechą rezydencji jest jednak budulec – dom jest obłożony drewnem zarówno zewnątrz jak i wewnątrz. Drewno różni się kolorem i rodzajem w zależności od tego, gdzie się znajduje. Funkcje poszczególnych pomieszczeń odróżniają się właśnie dzięki innym fakturom i kolorami drewna (fot. 48).

48. Rezydencja Les Aventuries, Kanagawa, Japonia, proj. Shun Hirayama Architecture.

49. Les Aventuries. Wnętrze.

50. Klatka schodowa.

51. Wnętrze.

²³ www.shunhirayama.com, data korzystania 12.IV.2010

Rozdział V

DREWNIANA ARCHITEKTURA UZDROWISKOWA

Chciałabym przejść teraz do opisanie architektury uzdrowiskowej, która związana jest z moją pracą projektową.

Uzdrowisko to specyficzne miejsce. Określane jako oaza zdrowia powinno spełniać określone kryteria, jakimi są leczenie ludzi za pomocą środków balneologicznych. Miejsce takie powinno znajdować się w sprzyjających warunkach przyrodniczych i klimatycznych, posiadać przyciągającą atmosferę miejsca, która pozwala wykorzystać emocje do działań regenerujących organizm. W ciągu wieków zdrojowisko było miejscem związanym głównie z leczeniem wypoczynkiem i rozrywką. Już w starożytności kąpieliska, jak wówczas określano źródła, były miejscami, gdzie skupiało się życie towarzyskie, kulturalne, polityczne, jak również sportowe. Oprawę miejsc zdrojowo-kąpielowych tworzyły pojedyncze obiekty i całe miejscowości. Do celów kąpielowych wykorzystywały wodę łaźnie greckie, termy rzymskie i domy prywatne. W średniowieczu źródła lecznicze traktowane były jako miejsca o nadprzyrodzonych właściwościach, co nadawało im wręcz duchowo-pielgrzymkowy charakter.²⁴ Uzdrowiska stają się tematem architektury dopiero w XVIII wieku. Wtedy zaczynają powstawać prawdziwe wyspecjalizowane miasta uzdrowiskowe oraz miejsca, które nie są tylko ośrodkami leczenia, lecz także centrami społecznego, politycznego i kulturowego życia. Zdrojowe rozkosze często uświęcał sakralny wymiar: cudowne źródła i źródła bardzo często było połączenie miejscowości odpustowych i uzdrowisk.²⁵

Na przełomie XVIII i XIX wieku zdrojownictwo przeżywa swój rozkwit. Sprzyjała temu ogólna sytuacja społeczna i gospodarcza. Jednak najintensywniej rozwijało się w XIX wieku, a to za sprawą rewolucji przemysłowej i znacznemu rozwojowi komunikacji, co sprawiło popularyzację podróży do zdrowotnych wód, które oprócz arystokracji i ziemiaństwa podejmowali również przedstawiciele burżuazji.²⁶

W ówczesnych zdrojowiskach buduje się domy zdrojowe, zwane kurhausami (fot. 52), pałace rozrywki vouxhalle, łaźienki, kioski nad źródłami, pijalnie wód mineralnych, a także kawiarnie, kasyna gry, bazyry. Dla celów spacerowych przystosowane były ciągi piesze, projektowane w formie centralnej promenady, a park zdrojowy stanowił oprawę zakładu. Wypoczywano w kolonadach, kioskach, altanach, pergolach. Wymienione obiekty stanowiły podstawę przyszłego centrum zdrojowego. Należy zaznaczyć, że zdrojowisko komponowane było „od źródła” dla odbioru przestrzeni bezpośrednio otaczającej użytkowników. Także w celu nastrojenia kuracjuszy do „pozytywnych wzruszeń” tworzone dalekie pejzaże.²⁷

²⁴ E. Kaczmarska, *Uzdrowisko i jego przestrzeń społeczna: wybrane zagadnienia przestrzenne polskich uzdrowisk karpackich w kontekście integracji europejskiej*, Kraków 2002, s. 19

²⁵ Autoportret, pismo o dobrej przestrzeni, *Przestrzenie zdrowia*, 3-2007[20], s. 56

²⁶ E. Kaczmarska, *Uzdrowisko i jego przestrzeń społeczna...*, s. 24

²⁷ E. Kaczmarska, *Uzdrowisko i jego przestrzeń społeczna...*, s. 26

52. Kurhaus w Rymanowie Zdroju na pocztówce z 1937 roku.
Ze zbiorów prywatnych Grzegorza Czubaja.

Analizując historyczne źródła i ich zabudowę, można stwierdzić, że mają one czytelną budowę oraz cechy charakterystyczne zdeterminowane miejscowymi warunkami przyrodniczymi i rodzimą architekturą. Zabudowa zakładu w terenach podgórskich kontynuuje zasadę budowy dworu, zajazdu lub karczmy. Budownictwo pensjonatowe nawiązuje z kolei do domów podgórskich. Założenia są skromne, skalą nawiązują do niewielkich rozmiarowo dolin potoków. Budynki wolno stojące tworzą zabudowę zwartą i zamkniętą. Uzdrowiska dysponujące większą przestrzenią posiadały zabudowę otwartą, zamkniętą w parku. Tworzono w ten sposób otwarte „miejscowości – parki”.²⁸

Dziś zabudowa uzdrowiska nieco zmieniona po minionej epoce komunistycznej, ciągle posiada dawne cechy charakteryzujące miejsca zdrojowe. Nadal jest wspaniałym przykładem, gdzie ogniskuje się większość problemów szeroko rozumianej komunikacji społecznej. W dalszym ciągu centralnym punktem zdrojowiska jest dom zdrojowy, posiadający dominujący nad otoczeniem charakter. Jest punktem orientacyjnym, do którego zazwyczaj prowadzą wszystkie drogi. Umiejscowiony jest w centrum zdrojowym, gdzie znajdują się zazwyczaj wszystkie główne budynki zarządzające uzdrowiskiem (fot. 53).

53. Centrum zdrojowe w Iwoniczu Zdroju.

Charakterystyczne jest to, że dom zdrojowy zazwyczaj wybudowany jest w stylu klasycyzującym, często zwieńczony kopułą lub oflankowany dominującymi wieżyczkami z reprezentacyjnym holem, do którego prowadzi okazały portyk. Dużo większa swoboda stylistyczna występuje w realizacjach budynków sąsiadujących.

²⁸ E. Kaczmarska, *Uzdrowisko i jego przestrzeń społeczna...*, s.47

Bardzo często są to budynki wykorzystujące budowę szachulcową, z charakterystycznymi, ażurowymi podcieniami o bogatej ornamentyce²⁹ (fot. 54, 55).

54. Willa zdobiona ażurową ornamentyką, Krynica.

55. Hotel Witoldówka, Krynica.

Warta podkreślenia jest opinia, że adaptacja tak zwanego stylu szwajcarskiego w budownictwie zdrojowym, staje się jednym ze słów wytrychów wyjaśniających większość problemów architektury uzdrowskiej. Należy zwrócić uwagę na przeniesienie tych samych form architektonicznych w odmienną sytuację kulturowo-geograficzną. Zmienia się wówczas sens idei danej realizacji.³⁰

Reasumując, jak można określić styl architektury uzdrowskiej? Opisując go, posłużę się cytatem:

„Rozluźniony późny eklektyzm, nasycony także elementami nadchodzącej secesji, pozwalający swobodnie łączyć elementy przeróżnego pochodzenia stylowego i kulturowo-geograficznego, stworzył w obrębie architektury uzdrowskiej inny rodzaj biegunowości. W uzdrowskich goście inaczej się ubierają i zachowują, pozwalają sobie na przyjemności, których gdzie indziej odmawiają.(...) Architektura uzdrowska odnalazła swój styl.

Owa biegunowość obejmuje całą gamę zjawisk o bardzo różnorodnym stylu, od wysokiego do niskiego; bez biegunu wysokiego architektura uzdrowska nie funkcjonowałaby jako architektura, bez niskiego jako uzdrowska. Dobra architektura uzdrowska kiczu nie buduje.”³¹

Architektura uzdrowska balansuje więc na granicy kiczu i dobrego smaku. W jej przykładach znaleźć można perełki drewnianego ornamentu architektonicznego, jak również przesadzone, bajkowe „pałace”, łączące w sobie różne style i epoki, które budzą mieszane uczucia (fot. 56, 57).

²⁹ D.S. Horoszko, *Uzdrowsko jako temat architektury XIX wieku*, s. 96

³⁰ D.S. Horoszko, *Uzdrowsko jako temat architektury...*, s. 96

³¹ Autoportret, pismo o dobrej przestrzeni, *Przestrzenie zdrowia...*, s. 58-59

56. Hotel Victoria w Krynicy.

57. Hotel Victoria. Łączenie stylów.

Jednak niewiele osób protestuje przeciwko takim rozwiązaniom. Uzdrowisko bowiem, ma w sobie pewną moc i urok. Przebywając w nim, odczuwamy z inną rzeczywistością, nieco bajkową. Dlatego zgadzamy się na nietypowe, czasem nieco kiczowate rozwiązania i układy architektoniczne.

Rozdział VI

ZAKOŃCZENIE. ARCHITEKTURA DREWNIANA – POWRÓT DO NATURY.

Wymienione w powyższej pracy przykłady architektury, w której główną rolę odgrywa drewno świadczą o jednym. Mianowicie architektura drewniana, mimo narastania nowatorskich materiałów i technologii budowlanych, nie traci na popularności. W nowoczesnej architekturze widoczny jest bowiem pewien trend, który towarzyszy coraz większej liczbie projektantów. Szukają oni wzorów i inspiracji, jakich dostarcza natura. Już nie historia architektury, ale botanika i zoologia dostarczają materiału, który po licznych przekształceniach, staje się realnym obiektem architektonicznym. Dlaczego akurat teraz, w epoce, która dostarcza tyle możliwości technicznych do realizowania skomplikowanych założeń architektonicznych, człowiek sięga do natury, do tego co proste i harmonijne? Powodem tego zainteresowania jest z całą pewnością postępująca degradacja środowiska naturalnego, potrzeba współczesnego człowieka sięgnięcia po inspiracje do świata biologicznego, który staje się coraz odleglejszy i zdegradowany.

Niezależnie od tego, czy architektura powstaje jako rezultat poszukiwań abstrakcyjnej formy, czy świadomie nawiązuje do form organicznych, w końcu zawsze staje się częścią naturalnego środowiska. Wpływ tego środowiska na architekturę jest z oczywistych powodów nieunikniony i nie wymaga dowodów – to co zasługuje na uwagę, wiąże się z rodzajem oddziaływań i relacji powstających pomiędzy naturą i architekturą. Jednym z najbardziej pierwotnych impulsów kształtujących formę architektoniczną jest sama fizyczna obecność elementów natury, które stają się częścią architektonicznego obiektu. Materiały takie jak kamień, glina, drewno poprzez swoje cechy konstrukcyjne i strukturalne determinują formę obiektu. Przekazują mu w całości swoje wady i zalety, określają parametry, przez co stają się częścią obiektu. Drewno jest jednym z najwcześniej stosowanych materiałów i to ono wywarło ogromny wpływ na kształtowanie się najbardziej podstawowych form architektonicznych. Drewno jako materiał budowlany zdeterminowało cały szereg form, które znamy dziś, ale na tym jego rola się nie kończy. Niespodziewanie drewno przekształciło się w materiał znajdujący zastosowanie w najnowszych eksperymentalnych zabiegach architektonicznych, gdzie eksponuje swoją obecność, nie wywołując żadnych skojarzeń z tradycją. Odbiorcy takiej architektury rozpoznają tradycyjny materiał, ale nie odnajdują jego tradycyjnego kontekstu. W ten sposób ujawnia się całkiem nowa ekspresja form tradycyjnego materiału, który zdołał wykroczyć poza swoje tradycyjne funkcje. Z tego powodu drewno nigdy nie przestanie być materiałem poszukiwanym i eksploatowanym w nowatorskich eksperymentach konstrukcyjnych.